

*Гоголенко О. П.,
старший викладач кафедри українознавства,
історико-правових та мовних дисциплін
Одеського національного морського університету*

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

Анотація. Статтю присвячено вивченню впливу засобів масової інформації на формування читацьких смаків підлітків, визначенню місця читання в духовному житті представників цієї категорії.

Ключові слова: функціональні засоби комунікації, молодь, інформація.

Постановка проблеми. Сучасна людина відрізняється особливою прихильністю до радіо, кіно, телебачення. Перевага досягнень людства на шляху до технічного прогресу над традиційними засобами його морального та духовного розвитку (книга, театр, живопис) все більше відчувається в молодіжному середовищі. Зміни в культурно-ціннісних орієнтаціях сучасників не можна пояснити лише об'єктивним впливом науково-технічного розвитку суспільства. Необхідно враховувати ті зміни, які відбуваються у змісті та функціонуванні засобів комунікації та соціально-психологічних механізмів сприймання їх молоддю.

Об'єктивною закономірністю розвитку інформаційного суспільства, головним багатством якого є інформація, стала інтенсифікація інформаційних процесів. Ці процеси за допомогою засобів масової інформації (далі – ЗМІ) можуть впливати як позитивно (пропаганда й поширення в житті суспільства високих культурних цінностей, виховання людей на зразках світової культури, що сприяють всебічному розвитку людини), так та негативно, призводячи до інформаційних перевантажень, що, у свою чергу, послаблює здатність мислити, міркувати. Особливе занепокоєння викликає факт спрямованого впливу сучасних ЗМІ на молоде покоління та те, що цей вплив сьогодні багато в чому негативний, уже не заперечує ніхто. Це підтверджується загалом ситуацією в суспільстві.

Світові та українські тенденції динаміки читання в сучасному суспільстві свідчать про втрату інтересу до читання, як важливого джерела отримання нових життєвих ідей та духовного розвитку. Націленість на швидке отримання конкретної інформації, дефіцит конструктивних ідей, знань та інформації, багато в чому обумовлений зниженням інтересу до читання, викликає кризу читацької культури, що негативно впливає на освіту, духовну культуру членів суспільства. Все це обумовлює **актуальність обраної теми.**

Причиною втрати інтересу до читання є насамперед значна кількість конкурентів у книжки. В сучасних користувачів з'явилися десятки нових занять та альтернатив: кіно, Інтернет, телебачення.

З метою вивчення впливу засобів масової інформації на формування читацьких смаків підлітків, визначення місця читання в духовному житті представників цієї категорії, нами було проведено соціологічне дослідження читацьких інтересів учнів 7-10 класів Білгород-Дністровської загальноосвітньої школи (далі – ЗОШ) № 3.

Мета статті – вивчення впливу засобів масової інформації на формування читацької культури підрастаючого покоління.

Завдання дослідження:

- вивчення впливу ЗМІ на формування інтересів підлітків до літератури з різних галузей знань та художніх творів;
- обґрунтування місця ЗМІ в системі джерел інформації;
- аналіз впливу читання на розвиток культури учнів, політичне та економічне життя країни;
- виявлення як читають підлітки, літературою з яких питань цікавляться.

Об'єктом дослідження стало вивчення читацьких інтересів підлітків як ресурсу розвитку культури сучасної молоді, визначення питомої ваги читання у бюджеті вільного часу, виявлення ставлення до читання на дозвіллі у різних групах читачів, а також співвідношення між захопленням телебаченням, відео тощо та читанням, визначення пріоритетних джерел формування читацьких потреб молоді.

Предметом вивчення стали: коло читацьких інтересів учнів ЗОШ № 3; література, яка має попит у молоді.

Виклад основного матеріалу. Нами опрацьовано понад 11 джерел, які присвячені темі дослідження, серед них – Інтернет-ресурси. Вони мають різний рівень, але дозволяють досить впевнено говорити про особливості читання підлітків.

Століття комп'ютера, не зважаючи на ряд переваг, що він надає, народжує урбаністичне дитинство, негативно впливає на психічний, емоційний та фізичний розвиток дітей. Проведення дітьми значної частини свого дозвілля вдома, біля телевізора веде за собою погіршення стану здоров'я, зниження інтересу до читання, спорту, до активних форм використання вільного часу, що призводить до формування пасивності, байдужості тощо.

Підраховано, що за перші п'ятнадцять років підліток проведить біля телевізора 16 годин, а засвідченням нейропсихологів, це справляє надмірний валив на праву півкулю, пов'язану з одnobічним візуальним сприйманням зовнішнього світу, куди й переміщується активність дитини. Водночас вимикається ліва півкуля, де розміщені центри мислення та мови.

Нині індустрія розваг, на жаль, продовжує спрямовувати засоби масової інформації на формування у молоді соціальної, політичної та духовної апатії, пасивності, примітивних смаків, інтересів та потреб, зневажливого ставлення до справжньої культури, до історії, сучасних досягнень людської цивілізації.

Ще німецький письменник Бертольд Брехт підкреслював, що при використанні творів культури для маніпулювання людською свідомістю відбувається процес, який він назвав «перетоплюванням духовних цінностей» [5].

Серйозно турбує і те, що сучасна молодь більше уваги приділяє «агресивним формам культури», які розповсюджуються зі швидкістю епідемії завдяки поширенню засобів масової

інформації, а книга, як джерело духовного розвитку відступає на другий план.

Так, у колишньому Радянському Союзі, за даними соціологічних опитувань останніх років, у бюджеті вільного часу молоді книга займала п'яте місце, переважали сучасна музика, спілкування, телебачення, заняття за інтересами. У загальному обсязі читання старшокласників зараз класична література займає 4,5 відсотки часу.

Відчуження молоді від книги – це тривожний симптом. За словами французького просвітника Д. Діро, «коли люди перестають читати, вони перестають міркувати» [3]. Американські педагоги також зіткнулися з таким серйозним фактом, як повна відсутність у дітей інтересу до читання. Причину такого явища вони вважають у тому, що у США довгі роки формувалося покоління, «яке не читає книжок», а дивиться телевізор. Високорозвинена індустрія розваг надає молоді широкий спектр можливостей щодо проведення дозвілля, тому приділяти серйозну увагу читанню, підкреслюють вони, може лише той, хто з дитинства орієнтований на це, та сьогодні в країні налічується до 70 відсотків осіб, які, одержавши середню освіту, надалі майже нічого не читають.

Професор Д. Бааке з ФРН говорить про «вторинну неграмотність» як про серйозну соціальну проблему країни. Під цим він розуміє такий стан, коли молоді люди, навчившись читати та писати, читають так мало, що поводяться стосовно літератури як неграмотні люди, не сприймаючи її [2].

В Австрії, згідно з проведеним опитуванням, у культурній сфері 55 відсотки населення країни, що мають обов'язкову шкільну освіту, протягом року не читали жодної книги або в кращому випадку – одну. 67 відсотків населення Австрії, старші за 15 років, протягом року не купують жодної книги. Цей стан «напівграмотності», як його характеризують в Австрії, широко розповсюджений і в нашій країні. У Франції 65 відсотків людей не читають книжок. Більш ніж половина всіх книг, які читають у країні, припадає на частку лише 10 відсотків населення.

Картину бездуховності, яка прогресує, можна доповнити ставленням людей до театру та інших культурно-видовищних закладів. Так, наприклад, у Франції 87 відсотків населення не ходить до театру, 78 відсотків юнаків та дівчат жодного разу не були на концертах. Ці дані відбивають загальну тенденцію, яка свідчить про те, що все менше людей читають серйозну літературу, найчастіше вони захоплюються розважальними журналами та бульварною пресою, а діти – безмістовними коміксами з суперменами на обкладинках.

Звичайно, найбільше нарікань отримує школа на те, що вона погано вчить, не розвиває інтересу до книги, до серйозного читання. В цьому зв'язку не можна не пригадати слова видатного педагога В. Сухомлинського, який писав, що «дитині необхідно прищеплювати любов до книги з дитинства. Якщо читання не стане для неї духовною потребою, то у роки дозрівання душа підлітка буде порожньою та безмістовною, а на світ божий Бог знає звідки полізе все погане» [1].

Невипадково «бездуховність», яка охопила все людство, виявляється саме у молоді в її емоційній глухоті до справжньої культури, нерозвиненості естетичних смаків, відсутності почуття милосердя, співчуття, творчої ініціативи, утилітарному ставленні до життя.

Читання завжди, в усі часи та віки, посідало особливе місце в інтелектуальному та духовному збагаченні молоді. Воно роз-

ширює кругозір, робить життя насиченим, яскравим. Книга – це та джерело інформації. Сьогодні важко уявити собі молоду людину, яка хотіла б досягнути успіху у житті та не прагнула б до знань.

Уже в 1986 році було експериментально доведено, що читання – практично обов'язкова передумова для сприйняття всіх інших засобів інформації, в тому числі телебачення. Доросла людина потребує читання для розуміння інформаційних текстів та повідомлень на аудіовізуальних носіях інформації. Тому у дітей достатньо причин брати до рук книгу.

На формування читацьких інтересів впливають багато чинників, серед них умови громадського життя, соціальні ідеали, культурний рівень суспільства, стан літератури, вік дитини, її життєвий досвід, освітній кругозір та засоби масової інформації.

Молодь в усі часи була найдинамічнішою, наймобільнішою та найбільш схильною до новизни частиною суспільства. Юнацтво – це особлива категорія читачів. Від них залежить наше майбутнє та майбутнє нашої країни, напрямки та темпи суспільного розвитку, прогрес науки та культури. Зміст читання сучасного юнацтва визначить духовне обличчя майбутнього.

Психологічні особливості сприйняття підлітками художніх творів обумовлені специфічними рисами цієї вікової категорії читачів. Сучасні підлітки менше сприймають читання як художньо-естетичну діяльність. Вони схильні сприймати художню літературу, зокрема у шкільному вивченні, як інформаційний ресурс, що деформує відношення до неї юного читача. Це призводить до широкого використання школярами різних посібників із коротким викладом сюжетних подій, використання текстів підручників замість художнього тексту, заміни читання переглядом екранізації.

Українські педагоги помітили, що підлітки не тільки менше читають, але й гірше розуміють прочитане. Проблемою стало запам'ятовування прочитаного, вивчення напам'ять віршованих творів, не кажучи вже про уривки з прозових творів.

Загалом недооцінка ролі читання у духовному становленні школярів призводить до негативних наслідків у загальнокультурній компетентності громадян. Тому необхідно об'єднати зусилля усіх соціальних інститутів, щоб зі школяра виріс справжній та ефективний читач.

Відсутність інтересу до читання має певні причини. Одна з них: недостатнє комплектування. Адже престиж бібліотеки традиційно залежить від обсягу та якості друкованих фондів. Прикро констатувати той факт, що зазвичай у бібліотеках мало представлених або практично відсутніх видання письменників-лауреатів літературних премій, сучасних українських авторів, як, наприклад, Л. Костенко, М. Магіос, А. Куркова, І. Роздобудько, братів Капранових, М. та С. Дяченків, та закордонних – Р. Мураками, С. Маєр, О. Памука, П. Коельо тощо. Недостатньо видань авторів, чії твори внесено до навчальних програм загальноосвітніх та вищих навчальних закладів, зокрема, В. Барки, І. Багряного, У. Самчука, В. Шкляра, І. Білика тощо.

Значну кількість читачів не влаштовують фонди бібліотек, в яких недостатньо цікавих книг, низький рівень комфорту, відсутні електронні засоби пошуку потрібної інформації.

Дослідження підтверджують, що за останні 10 років змінилось відношення молодого покоління до книги та спілкування з нею під час дозвілля. Молодь відвідує бібліотеку з двох причин. Перша – це необхідність ознайомлення з програмовою літературою. Друга – це потреба в літературі розважального характеру.

Юнацтво, як і раніше, приходять до бібліотеки за гостросюжетною белетристикою, але тепер в його читацькій свідомості присутні не тільки пригоди, фантастика та детективи, але й трилери, комікси, містика. У дівчат користуються популярністю любовні романи. Сучасна молодь надає перевагу в плані дозвілля не книгам, а тонким журналам та молодіжним газетам.

Правомірне та таке твердження: роль сім'ї, звідки й починається інтерес до книги з перших кроків життя дитини, переважає в процесі формування потреби у читанні. Школа ж у кращому разі може лише розвивати інтерес до читання, який уже виник у сім'ї.

Метою нашого дослідження було визначення картини читацьких інтересів користувачів та вироблення чіткого уявлення про характер читання юнацтва, його об'єм та зміст, з'ясування ступеня читацької активності та визначення читацьких потреб молодих людей.

Проведене нами дослідження серед підлітків Білгород-Дністровської ЗОШ № 3 (загальна вибірка становила 155 учнів 7-10-х класів, із них – 85 дівчат та 70 хлопців) показало, що у структурі читацьких інтересів хлопців переважає літературний напрям фентезі (38% опитаних). Вибір фантастики та фентезі зумовлений швидше за все тим, що «класична художня література не дає сучасному підліткови «архетипу» ровесника, про земне життя й пригоди якого можна було б поговорити та в класі, та в рідному дворі» [3].

Дещо несподіваним для нас виявилось те, що дівчата віддають перевагу пригодницькій літературі (30% опитаних та відповідно перше рангове місце). З'ясування мотивації такого вибору потребує продовження дослідження. На другому місці в структурі читацьких інтересів дівчат література напрям фентезі (25% опитаних).

Твори наукової фантастики більше приваблюють хлопчиків (12%), ніж дівчат (4%). Цей факт можна пояснити деякими специфічними характеристиками художнього сприйняття та мислення, обумовленими статевими відмінностями. Звертає на себе увагу факт надзвичайно низького рангу класичної літератури у структурі читацьких інтересів як хлопчиків (5% опитаних), так та дівчат (9% опитаних). Недооцінка ролі класичної літератури у становленні особистості, формуванні читацьких та естетичних смаків призводить до виникнення низького рівня читацької культури підлітків.

У результаті експериментального дослідження зафіксовані розбіжності між поведінкою хлопців та дівчат підліткового віку в соціальній ролі читачів.

Наше дослідження показало, що дівчата читають більше, ніж хлопці. Підлітки загалом (хлопці та дівчата) віддають перевагу жанру фентезі. Вважаємо, що цей факт потребує спеціального вивчення та глибокого осмислення. Сучасні підлітки все більше занурюються у віртуальну реальність, яка часто цікавить їх більше, ніж реальне життя. При цьому жанр наукової фантастики для сучасних підлітків став менш привабливим.

Якщо дівчата більше обирають пригодницькі романи й енциклопедії, то у хлопців на другому місці – детективи. Вважаємо, що педагогам варто звернути увагу на недооцінку підлітками цінності класичних творів, які у структурі читацьких інтересів посідають останні місця. Педагогічно виправданим є не тільки урахування наявних читацьких уподобань підлітків, але та їх активне, цілеспрямоване формування причетними до цієї справи соціальними інститутами.

Дані, отримані під час дослідження, виглядають таким чином:

- найбільший вплив на розвиток юнацького читання та любов до книги мають члени родини (60% випадків);
- близько 70% респондентів збирають домашню бібліотеку;
- понад п'ять років відвідують бібліотеку близько 50 % опитаних;
- зазвичай у бібліотеку приходять: щоб знайти матеріали, необхідні для виконання навчальних програм (50%); за книгами, що пов'язані з особистими інтересами та вподобаннями (у середньому 35%);
- зустрітися та поспілкуватися з друзями, відвідати бібліотечний захід (біля 15%);
- разом із тим понад 20% респондентів бажають скористатися комп'ютером для завантаження з Інтернету, ксероксом або сканером;
- найчастіше замовляють літературу з психології та культури спілкування (близько 40%), далі йдуть теми краси, спорту, здорового способу життя (27% опитаних);
- інформацію пов'язану із захопленнями замовляють 33% респондентів, комп'ютерні технології, Інтернет цікавлять у середньому 17% читачів,
- менш як 10 % користувачів цікавляться темами історії, профорієнтації, виховання дітей, уміння заробляти гроші;
- приємно, що останніми роками збільшився інтерес молоді до художньої літератури, її читають: за навчальною програмою – близько половини опитаних; тому, що цікаво та важливо, у середньому 45 % читачів; взагалі не люблять читати трохи менше як 5 %;
- молодь надає перевагу таким жанрам літератури, як детективи, пригоди, фантастика, романи про кохання, книги про життя відомих людей, історична література, менше її цікавлять книги про війну, поезія; значний відсоток (понад 25%) загального обсягу літератури посідають книги з філософським змістом;
- найбільше заважає молодіжному читанню нестача часу (понад 70%); близько 30% користувачів бібліотек вважають цікавішими заняття спортом, музикою, малюванням, спілкування з друзями, туризм;
- найкомфортніше, найзручніше читати літературу відвідувачам удома (біля 75 % опитаних), у бібліотеці (15%); прагнуть читати на природі та в транспорті 10%;
- більшість користувачів підліткового віку (понад 40%) надають перевагу паперовим носіям, 46% опитаних мають бажання користуватись інформацією з нетрадиційних носіїв (комп'ютер, електронні книги тощо), 14% надають перевагу аудіокнигам;
- характеристика читання підлітками книг за мовною ознакою підтверджує пріоритет російської мови (56%), питома вага читання літератури українською мовою – 32% та 12% респондентів однаково добре володіють обома мовами;
- на запитання: «Якій формі популяризації книги та читання Ви б надали перевагу?» відповіді розподілилися таким чином: зустрічам з авторами книг – 39%, презентаціям видань – майже 20%, організаціям клубів любителів конкретного літературного жанру – 11%, літературним та поетичним вечорам – трохи менше ніж 10%, виставкам топ-видань – трохи більше як 20%.

Висновки. Отже, на підставі результатів дослідження можна зробити висновок, що більшість читачів відвідують бібліотеку, сподіваючись знайти щось цікаве, а також із метою отримати інформацію, необхідну для виконання навчальних завдань. Аналіз результатів даного соціологічного дослідження допомагає бібліотекарям, що обслуговують юнацтво, прогнозувати та попереджати читацькі запити на найближчий час.

Коло читання молоді різноманітне: від класичної літератури, творів сучасних авторів, науково-популярних видань до фентезі, романів, детективів. Респонденти в анкетах часто висловлювали свою думку про книгу, читання, погоджувалися або не погоджувалися з висловами відомих людей. Усе це свідчить про те, що сучасна молодь доволі розвинута, прогресивна, має свою думку, здатна аналізувати те, що вона читає. Формування духовності молоді іде через формування у неї відповідних літературних запитів.

Дані проведеного дослідження допомогли виявити найпопулярніші серед учнівської молоді книги та створити «золоту» полицю бібліотеки. Це твори І. Багряного «Тигролови», О. Назарука «Роксоляна», Л. Костенко «Поезії», В. Нестайка «Тореадори з Васюківки», В. Малика «Тамний посол», Л. Українки «Поезії», Т. Шевченка «Поезії».

Кращими серед авторів світової літератури, твори яких потрапили на «золоту» полицю, стали: М. Булгаков «Майстер та Маргарита», О. Дюма «Три мушкетери», А. Конан-Дойль «Оповідання про Шерлока Холмса», Ф. Стендаль «Червоне та чорне», Л. Толстой «Війна та мир», Д. Лондон «Серця трьох». Значний інтерес у молоді викликають твори Селінджера, Мітчелла, Ремарка, О. Генрі, Ш. Бронте, Ж. Санд, Т. Драйзера.

Аналіз анкет засвідчив, що смаки підлітків збігаються зі смаками багатьох поколінь людства у визначенні «кращих» книг та письменників різних народів світу, але підтвердив та те, що у виборі учнями «кращої» літератури існує значна залежність від програмних художніх творів.

Серед найулюбленіших бестселерів на початку ХХІ ст. домінує «Володар персів» Толкієна, за ним – «Гаррі Поттер» Д. Ролінг. Відчувається туга за незвіданими світами, у яких і пригоди, і вигадки, і адреналінові викиди часто поєднуються з зоряними війнами. Серед авторів детективів найчастіше згадуються Д. Донцова, О. Мариніна, П. Дашкова, Т. Полякова, Ч. Абдулаєв, О. Бушков.

Молодь слідує за новими іменами, вона вважає за необхідне ознайомитися з творами популярних авторів. Проте 19% всіх опитаних не мають улюбленої книги, а 34% не змогли назвати видання, з якими б вони хотіли познайомитися найближчим часом.

На запитання: «Чи вважає молодь, що ресурси Інтернет багатші, ніж джерела традиційної культури?» відповіді «ні»

30% респондентів, «так» – 53%, 17% вважають, що потрібні й Інтернет, і книги.

Значна кількість респондентів (33%) на запитання: «Що Ви читали останнім часом?» відповіли, що не читали нічого! Цей факт викликає велике занепокоєння, а разом із тим розуміння, що простору для активної популяризації читання серед учнівської молоді дуже багато.

Для того, щоб кожен зміг полюбити читання та прагнув читати все життя, в країні повинна функціонувати цілісна інфраструктура підтримання читання та грамотності, має забезпечуватися зв'язок навчальних закладів, бібліотек, книжкових видавництв, книгорозповсюджувачів і, звичайно, письменників.

Тож пам'ятаймо, що книга, не прочитана в юності, залишається непрочитаною назавжди.

Література:

1. Бібліотека та юний читач. Практичний посібник. Москва, «Книжкова палата», 1987.
2. Барішполець О. Чинники впливу засобів масової інформації на аудиторію. URL: <http://liber.onu.edu.ua>
3. Копчук А.М. Виховання читацьких інтересів учнів. Київ : Т-во «Знання» УРСР, 1985. 48 с.
4. Костюк О. Дослідний підхід вчителя зарубіжної літератури до інформаційного простору старшокласників. Книжка. Твір. Читання. Дитячий дискурс. *Мат-ли наук.-практ. конф. «Дитина читає»*. Київ-Львів, 2008. С. 53–59.
5. Методичні засади формування читацької компетенції. Українська література в загальноосвітній школі. 2006. № 7. С. 10–14.
6. Никольський В. Методика преподавания литературы в средней школе. Москва : Просвещение, 1971. 256 с.

Гогуленко Е. П. Влияние средств массовой информации на формирование читательской культуры подрастающего поколения.

Анотація. Стаття посвящена изучению влияния средств массовой информации на формирование читательских вкусов подростков, определение места чтения в духовной жизни представителей этой категории.

Ключевые слова: функциональные средства коммуникации, молодежь, информация.

Gogulenko O. Influence of mass media on forming the future culture of the perspective generation

Summary. The article is devoted to studying the influence of the media on the formation of teenagers' reading tastes, determining the place of reading in the spiritual life of representatives of this category.

Key words: functional communication tools, youth, information.